

Píše Jan Budňák

(E*forum, 09. 11. 2015)

Nad kánonem

Dvojjazyčná, v originálním německém a shodném českém svazku vydaná **Antologie německé moravské literatury** (eds. Lukáš Motyčka a Barbora Veselá, UP Olomouc 2014) je další z řady publikací vzniklých v Centru pro výzkum německé moravské literatury při Katedře germanistiky na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Centrum samotné není po více než patnácti letech velmi produktivní činnosti třeba představovat; jeho podíl na resuscitaci, rekonvalescenci a renesanci nejen moravské, ale i české německé literatury jako seriózního předmětu studia je známý nejen v kruzích odborné veřejnosti. Chtěl bych však připomenout, že poté, co Centrum v posledních několika letech pod vedením Lukáše Motyčky zesílilo také svou aktivitu směrem ke čtenářům, a to rovněž českým (srv. loňský dvojjazyčný výbor z díla Romana Karla Scholze, zcela čerstvé české překlady povídek Eugena Schicka a Karla Hanse Strobla či dnes už dlouhou řadu literárních rozhlasových pořadů), otevřelo novou *Antologií* též otázky kánonu německé moravské literatury. Považuji za hlavní přínos publikace, že na tomto poli nepostupuje cestou „etnologizace“ (krajina a lidé) nebo (literární) historizace svého předmětu (autor a jeho doba), ale sebevědomou cestou „literárně-estetickou“ (s. 12).

Vydavatelé *Antologie* jsou si dobře vědomi, že touto publikací vstupují do nového prostoru, jehož koordináty explicitně vytyčují v Úvodu. Odrážejí se od úvah o povaze antologie jakožto literárního žánru. Hned zkraje elegantně odzbrojují potenciální ukvapené recenzenty i čtenáře svého počínu („Není nic jednoduššího pro recenzenta antologií, než aby [poukázal, JB] na neomluvitelná opomenutí, na neprominutelné přehmaty při výběru textů a autorů“, zní část motta od Dietgera Pforteho), ale především je tímto připravují k reflexi (přiznané) intencionálnosti jejich výběru autorů i textů, která však v žádném případě nemá být „souborem dokazovacího materiálu“ (s. 10).

Jaká kritéria výběru se zde tedy uplatňují? Antologie obsahuje 34 kratších textů od 27 autorů. Tento rozsah zajišťuje její „reprezentativní charakter“ (s. 14), což je jeden z výslovných cílů vydavatelů. Určující je zde i reprezentativnost žánrová. Všechny vybrané texty jsou prozaické, což zde však znamená širokou žánrovou paletu, konkrétně texty cestopisně-reportážní (Karl Wilhelm Fritsch), autobiograficky-záznamové (Jakob Julius David), aforistické (Marie Knitschke), anekdotické (Eduard Kulke) nebo esejistické (Robert Musil). Většinu textů tvoří kratší skici, povídky nebo novely. Vydavatelé se „z praktických důvodů“ (s. 16) omezují na texty vzniklé v 19. a

první polovině 20. století, z nichž vybírají „pouze texty dosud nepřeložené do češtiny“ (s. 16); to je v kombinaci s primárním estetickým nárokem *Antologie*, která navíc mapuje „objekt nikoli samozřejmý“ (Ingeborg Fialová-Fürstová), strategie jistě odvážná, ale (minimálně pro insidery) velmi účinná. Vybízí však také k otázce: Lze koncipovat antologie zcela mimoběžně ke kanonickým textům? Ano, zní zde předkládaná odpověď, totiž jako antologie „pod kánonem“, jako archeologii nových jmen, a současně „nad kánonem“, jako důraz kladený na nové rozměry známých jmen. Většina textů nicméně pochází z období rané moderny přelomu století a klasické moderny doby meziválečné, což potvrzuje akcenty kladené i ve výzkumu německé moravské literatury.

Druhou část kritérií, které *Antologie* uplatňuje při výběru autorů a textů, lze formulovat spíše jako záměr vydavatelů ignorovat zažité stereotypy ve vnímání této literatury. Jedním z těchto kritérií je důsledné nelpění vydavatelů na míře etablovanosti toho kterého autora či autorky. V *Antologii* tak najdeme známé spisovatele „moravského triumvirátu“ z přelomu 19. a 20. století (Ebner-Eschenbachová, Saar, David) či světově proslulého modernistu Roberta Musila vedle autora příběhů z židovského ghetta v Mikulově Eduarda Kulkeho. Vydavatelé dále uvádějí jak autory výrazně levicové (Sommer), tak i „nacionálně či nacionalisticky smýšlející“ (Stauf von der March), nebo i takové, kteří se exponovali ve prospěch nacionálního socialismu (Strobl). Tím korigují častou „exkomunikaci autorů, kteří se zapletli s totalitními režimy či byli dokonce jejich aktivními stoupenci, z hájemství dobré literatury“ (s. 15). Své rozhodnutí přesvědčivě vysvětlují jako kritiku „tendence posuzovat dílo autora skrze zevšeobecňující prisma politické doktríny, s níž tento autor přišel do úzkého kontaktu“ (s. 15).

Žánrová pestrost zastoupených textů, střídání kanonických autorů s neznámými nebo uvážlivě zvolené zastoupení jednotlivých literárních epoch 19. a první poloviny 20. století nejsou pro vydavatele *Antologie* nespojitými parametry. Tyto dílčí linky jsou odvozeny od hlavního kritéria *Antologie*, které je dáno „literární kvalitou, mnohovrstevnatostí jednotlivých textů“ (s. 13). Tato až lakonicky znějící formulace možná nepřekvapí českého germanistu, i když ani tím si nejsem jist en bloc, každopádně ale vyzve, ne-li vyprovokuje (snad i k přemýšlení) většinu ostatních čtenářů. Do jaké míry ji přijmou za svou, je jiná otázka, jisté ale je, že jsme zde svědky aktu zakládajícího moravskou německou literaturu, označovanou ještě i dnes paušálně jako „provinční“ a častovanou různými ideologickými nálepkami, jako předmět nárokuje si estetický zájem české veřejnosti. Chci dodat, že při čtení textů zařazených do *Antologie* je složité diskvalifikovat tento „zakládající akt“ pouze jako akt řečový: např. expresionistické texty Karla Branda a Elisabeth Jansteinové dosahují, jednou přerývanými výkřiky, jednou tichými, ale neméně drásavými obrazy, značné intenzity, a alegorický, aktivistický expresionismus povídky Leopolda Rochowanského (*Jakkdyžano*) dokresluje výrazovou rozmanitost moravských německých autorů tohoto uměleckého směru. Podobné doklady oprávněnosti svých estetických kritérií *Antologie* poskytuje i např. pro moravský realismus nebo naturalismus.

Je-li maxima literárně-estetické kvality, kterou se *Antologie* řídí, namířena spíše do řad (české) čtenářské veřejnosti, je *Antologie* z hlediska práce na kánonu německé moravské literatury inovativní a inspirativní i pro obeznámené. Patrná je snaha o rozšíření kánonu v případě kanonických autorů, a to konkrétně o jejich „nemoravské“ texty. Moravští autoři nejsou tedy prezentováni jako autoři moravských témat, nýbrž v první řadě jako svébytné umělecké osobnosti. Např. Jakob Julius David, který bývá v tuzemsku představován a většinou i analyticky pojednáván jako autor novel z moravského venkova, je zastoupen jedním ze svých posledních textů s názvem *Halucinace*, který s šokující věcností zaznamenává bezprostřední vjemy a reflexe autora umírajícího na tuberkulózu. Podobná tendence výběru platí i u textu Ferdinanda von Saara (*Disonance*) nebo Ernsta Wolfganga Freißlera (*Kitty*). To samozřejmě neznamená, že by se *Antologie* zcela vyhýbala moravským tématům (např. Fritsch, Kulke, Stauf von der March, Spunda).

Oč přítomnější jsou editoři *Antologie* při výběru autorů a jejich nasvícení volbou textu, o to patrnější je jejich rezignace na „režii“ v rovině řazení textů. *Antologie* není – aniž by to Úvod komentoval – řazena ani chronologicky (narození autorů, vydání textů), ani kulturně-historicky (epochy, žánry), ani tematicky (např. „člověk a krajina“, „stýkání a potýkání“). Jediným kritériem řazení textů je zde prostý abecední pořádek příjmení autorů. Z tohoto uvolnění oteží vyplývá několik pozitivních efektů, ale minimálně i jeden otazník. Abecední řazení je zde především osvobozující: texty není třeba číst ve šroubovaném sousedství, v nadiktovaném kontextu nebo v určitém pořadí. Na druhé straně však vyvolává často kladenou otázku koherence (Jörg Krappmann) předmětu *Antologie*, německé moravské literatury. Ta se zde chápe, v souladu s ostatními pracemi olomouckého centra, jako množina autorů, „kteří se na Moravě narodili nebo vykazují silný literární vztah k tomuto teritoriu“ (s. 10), který je většinou spojen s delším pobytem na Moravě. Zmíněná otázka se naléhavě připomíná už v případě autora, který se díky abecednímu řazení *Antologie* dostal na její čelo, expresionistického básníka a prozaika Karla Branda (1895–1917). Brand se narodil ve Vítkovicích, jeho rodina se však už v roce 1896 (s. 19) odstěhovala do Prahy, kde Brand prožil téměř celý svůj krátký život. *Antologie* tedy – podle mě realisticky – říká, že její předmět je předmětem heuristickým (Krappmann), kterému nesluší „tvrdé“ členění ani ohraničení, a důraz přesouvá na uměleckou individualitu autorů, kteří jsou ale pak spíše „z Moravy“ než „moravští“.

Kánon určité literatury nelze popsat bez ohledu ke skupině čtenářů, pro niž „platí“ nebo „je utvářen“. Olomoucká *Antologie německé moravské literatury* je počinem, který – v závislosti na různých skupinách recipientů – kánon této literatury může zakládat, přepisovat nebo rozrůžňovat. Ve všech případech ale platí, že to činí erudovaně a vkusně, protože svůj předmět představuje jako předmět primárně umělecký.